

ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗ
& ΜΑΡΙ ΝΟΕΛ ΝΤΥΚΕΝ

Διερευνώντας τις επιπτώσεις της κινητικότητας στο πολιτισμικό πλαίσιο του υπαίθριου χώρου

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, στον υπαίθρο χώρο της Ελλάδας καταγράφονται σημαντικές κοινωνικές-οικονομικές μεταβολές οι οποίες κατά ένα μεγάλο μέρος οφείλονται στις νέες μορφές λειτουργιών που έχουν αναπτυχθεί σε αυτόν. Οι μεταβολές αυτές συνιστούν με τη σειρά τους τη γενεσιουργό αιτία επιτάχυνσης της πληθυσμιακής κινητικότητας. Η αυξημένη κινητικότητα πληθυσμού μεταξύ τόπου μόνιμης κατοικίας και τόπου καταγωγής¹ επηρεάζει με τη σειρά της τις λειτουργίες του τοπικού χώρου, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί δυνατότητες πολιτισμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ μόνιμων κατοίκων και μετακινούμενων. Το φαινόμενο αυτό συνεισφέρει στην αναζωογόνηση της πολιτιστικής ζωής του χωριού που έχει ενδεχόμενα εξασθενήσει και στη δυνατότητα προσαρμογής όψεών της στα σύγχρονα δεδομένα. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο συντελείται η διαδικασία αναπαραγωγής των πολιτισμικών αρχών, ανοίγοντας επίσης το δρόμο για τη μεταβίβασή τους στις νεότερες γενιές. Μέσω της αναπτυσσόμενης γεωγραφικής κινητικότητας διαμορφώνεται ένα δίκτυο επικοινωνίας μεταξύ πόλης και υπαίθρου, δίκτυο του οποίου η παρουσία και η επίδραση της λειτουργίας του μπορούν να προσεγγιστούν μέσω των ορατών επιπτώσεων στην υπαίθρο.

Η παρούσα εργασία συνιστά τμήμα ενός ευρύτερου ερευνητικού σχεδίου εντοπισμού των χαρακτηριστικών, του εύρους και των επιπτώσεων αυτής της κινητικότητας. Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση της δυνατότητας

¹ Ως χώρος εννοείται ο ανθρωπογενής χώρος, δηλαδή ο χώρος στον οποίο ο άνθρωπος έχει επέμβει είτε με την κατασκευή είτε με την εγκαθίδρυση συμβόλων και σημασιών ή με την εγκατάσταση ενός συνόλου λειτουργιών και σημασιών.

προσέγγισης διαχρονικών μεταβολών στο προϋπάρχον πολιτισμικό. Η συγκεκριμένη διερεύνηση περνά μέσα από τη μελέτη της οργάνωσης και επιτέλεσης τοπικών εορτών (πανηγύρια), καθώς και διαβατηρίων τελετών (γάμοι, βαπτίσεις).

1. Προβληματική (ορισμοί και έννοιες)

Σε αυτό το καθαρά διερευνητικό στάδιο μελέτης του φαινομένου, υιοθετήθηκε ένας περιγραφικός και όχι κανονιστικός ορισμός του πολιτισμού (culture): «Κουλτούρα ή πολιτισμός, νοούμενη με το ευρύτερο εθνολογικό της νόημα, σημαίνει αυτό το σύνθετο όλον που περιλαμβάνει τη γνώση, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και τις άλλες ικανότητες ή συνήθειες που αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο ως μέλος της κοινωνίας» (Tylog 1871: 1). Όπως σημειώνει ο Cuche (1996: 16), σύμφωνα με τον ορισμό αυτό «η κουλτούρα είναι έκφραση της ολότητας της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου. Χαρακτηρίζεται από τη συλλογική της διάσταση. [...] η κουλτούρα είναι επίκτητη και έτσι δεν σχετίζεται με τη βιολογική κληρονομικότητα [...] η καταγωγή της και ο χαρακτήρας της είναι, κατά ένα μεγάλο μέρος, ασυνείδητοι». Η πολιτισμική κινητικότητα, μετρούμενη με χωρική ενότητα αναφοράς τον Δήμο, είναι συνδεδεμένη με διαφορετικές ομάδες πληθυσμού. Το κοινό χαρακτηριστικό των πληθυσμιακών αυτών ομάδων είναι η κινητικότητά τους σε συνάρτηση με τον τόπο καταγωγής. Αντιθέτως, σημαντικές είναι οι διαφορές μεταξύ των προτύπων κινητικότητας κάθε ομάδας. Σε προηγούμενη μελέτη (Duquenne & Kaklamaní 2008) προσδιορίστηκαν τέσσερις κύριες ομάδες πληθυσμού, με κριτήρια τον τόπο μόνιμης κατοικίας, τη φύση και την πυκνότητα των κοινωνικών-πολιτισμικών δεσμών που διατηρούν με την περιοχή καταγωγής. Η πρώτη ομάδα αφορά στους μόνιμους κατοίκους των οποίων ο χώρος ζωής και δραστηριότητας αναφέρεται ουσιαστικά στο γενέθλιο τόπο. Η δεύτερη ομάδα συνίσταται από αυτούς που κατοικούν σε περιοχή άμεσης γειτνίασης με τον τόπο καταγωγής –συνήθως σε αστική περιοχή– οι οποίοι, λόγω ακριβώς αυτής της γειτνίασης, έχουν τη δυνατότητα της συστηματικής ανά τακτά χρονικά διαστήματα (par intermittence) επίσκεψης και διαμονής στο χωριό. Η τρίτη κατηγορία πληθυσμού αποτελείται από τους εσωτερικούς μετανάστες (Σκουτέρη-Διδασκάλου 1995) που είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε μεγάλο αστικό κέντρο απομακρυσμένο από την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Σ' αυτήν την ομάδα, η τυχόν διατήρηση στενών δεσμών οφείλεται ή συντελείται μέσω των πολιτιστικών συλλόγων. Οι μετακινήσεις τους είναι λιγότερο συχνές, λόγω της απόστασης, όμως με το τέλος της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας (συνταξιοδότηση), η παρουσία τους στον γενέθλιο τόπο μπορεί να είναι πιο συστηματική και για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Τέλος, οι εξωτερικοί

μετανάστες λαμβάνονται επίσης υπόψη, ακόμη και αν η φυσική τους παρουσία είναι λιγότερο συστηματική. Όμως, χάρη στους πολιτιστικούς τους συλλόγους, διατηρούν στενούς δεσμούς με τον τόπο καταγωγής.

Επίσης, από τη θεώρηση των διαφόρων μορφών κινητικότητας δεν μπορεί να εξαιρεθεί η εισροή αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα. Πρόκειται για το πρόσφατο ιστορικά φαινόμενο εισροής οικονομικών μεταναστών, αλλά και τη μόνιμη εγκατάσταση πολιτών της Ε.Ε. Οι εισροές αυτές αφορούν επίσης στον ύπαιθρο χώρο και έχουν επηρεάσει την κοινωνική και οικονομική του ζωή. Η εισροή αλλοδαπών στην ύπαιθρο είναι μικρότερης έντασης σε σύγκριση με τον αστικό χώρο και εντοπίζεται σε ορισμένες περιοχές της χώρας (Duquenne & Kaklamani 2004, Kaklamani & Androulaki 2005, Κακλαμάνη & Ανδρουλάκη 2006). Συνιστά εν τούτοις αναπόσπαστο τμήμα της μελετώμενης διαδικασίας, εφόσον οι αλλοδαποί συμμετέχουν στην τοπική ζωή, είτε ως εργατικό δυναμικό είτε και ως χρήστες του αγροτικού χώρου και του κάλλους του.

Αυτές οι διάφορες μορφές κινητικότητας συμβάλλουν στη διατήρηση μιας φυσικής γειτνίασης, φυσικής με την έννοια ενός χώρου κοινωνικά δομημένου (Grossetti 1998). Οι εμπλεκόμενες ομάδες πληθυσμού –χάρη στις αυξημένες ευκαιρίες ανάπτυξης σχέσεων– είναι οι φορείς νέων στοιχείων γνώσης και κουλτούρας, συνεισφέροντας στην ενίσχυση της σχεσιακής γειτνίασης, του πλέγματος δηλαδή των κοινωνικών σχέσεων (Bellet κ.ά. 1993).² Παρά την ανομοιογένεια των κοινωνικών/ επαγγελματικών διαδρομών και τις διαφορετικές εμπειρίες, αυτό που συνδέει τις διάφορες κατηγορίες πληθυσμού –των αλλοδαπών εξαιρουμένων– είναι το μοίρασμα κάποιων κοινών αξιών, οι κοινές μνήμες, τα όνειρα και οι προσδοκίες σε σχέση με την ιδιαίτερη πατρίδα. Η σύγκλιση αυτή σε επίπεδο των αναπαραστάσεων επιτρέπει μια σύμπτωση επιθυμιών για δράσεις στον τοπικό χώρο. Συνεπώς, συνδράμει στη δημιουργία νέων μορφών της σχεσιακής γειτνίασης, η οποία είναι καθοριστικό συστατικό δόμησης του κοινωνικού κεφαλαίου (Lin 2001). Πρόκειται για συνάντηση που προκαλεί μια μορφή πολιτισμικής ώσμωσης και ενδεχομένως ένα είδος πολιτισμικού υβριδισμού (Benko & Pecqueur 2001).

Η κινητικότητα σε συνάρτηση με την επίδραση που ασκεί στον τοπικό χώρο ορίζεται σε δύο επίπεδα. Πρόκειται κατ' αρχήν για μια μορφή κινητικότητας της οποίας τα αποτελέσματα είναι εγγεγραμμένα στο χώρο και η οποία μπορεί σε κάποιο βαθμό να διερευνηθεί ποσοτικά. Κατόπιν διακρίνεται μια

² Εδώ και μία δεκαετία περίπου και ειδικότερα μετά τις εργασίες του Bellet και των συνεργατών του, πολλές έρευνες ανέδειξαν τον ρόλο διαφόρων μορφών γειτνίασης (προφανώς συμπεριλαμβανομένης της γεωγραφικής γειτνίασης) στην οργάνωση και την ανάπτυξη του χώρου. Παρά το γεγονός ότι οι έρευνες αυτές εγγράφονται ουσιαστικά σε μια λογική οικονομικής ανάπτυξης, και αναπτύσσουν τις διάφορες έννοιες γειτνίασης, όπως υπογραμμίζεται από τους Torre και Filippi (2005), όλες συγκλίνουν ως προς την αποδιδόμενη σημασία στις τυπικές και άτυπες μορφές διάδρασης μεταξύ των φορέων. Αυτές οι μορφές διάδρασης αναδεικνύονται ιδιαίτερα σημαντικές στον αγροτικό χώρο.

μορφή κινητικότητας της οποίας η επίδραση παραμένει απόρρητη και μπορεί να διερευνηθεί μέσω άλλων μεθοδολογικών διαδρομών, ήτοι ποιοτικά. Αυτή η τελευταία αναφέρεται κυρίως στους προερχόμενους από τα μεγάλα αστικά κέντρα, στη διασπορά και στους αλλοδαπούς μετανάστες. Όσον αφορά στην «ορατή» κινητικότητα, μπορούν με τα διαθέσιμα δεδομένα να διακριθούν δύο μορφές έκφρασης: η κινητικότητα που παρατηρείται κατά την ημέρα της απογραφής, αντανακλώντας εν μέρει τη διατήρηση δεσμών με το γενέθλιο τόπο. Η δεύτερη μορφή κινητικότητας είναι συνδεδεμένη με την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας οπότε είναι καθημερινή, αναδεικνύοντας τη διεύρυνση του ζωτικού χώρου.³

Συνεπώς, η κινητικότητα των ατόμων αυξάνοντας τις αντικειμενικές ευκαιρίες επικοινωνίας μπορεί να είναι η αιτία εμφάνισης νέων ιδεολογικών ρευμάτων, ανταλλαγής γνώσεων και εμπειριών, φαινόμενα που κάποιες φορές είναι και έντονα. Βεβαίως, κάθε μορφή κινητικότητας χαρακτηρίζεται από τη δική της συχνότητα παρουσίας στο γενέθλιο τόπο. Το φαινόμενο όμως της πολιτισμικής ανταλλαγής εμφανίζεται, όταν η συχνότητα μετακίνησης αυξάνεται σημαντικά. Παραμένει εν τούτοις δυσδιάκριτο το όριο πέραν του οποίου η αύξηση αυτή θεωρείται σημαντική. Όταν η καθημερινή κινητικότητα οφείλεται στην άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας (*mobilite pendulaire*) θεωρήθηκε προτιμότερο η πολιτισμική ανταλλαγή να προσεγγίζεται με όρους μεταβολών. Οι κάτοικοι αυτοί που μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους δέχονται επιδράσεις λόγω των ευρύτερων αλλαγών στην οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας αλλά και της καθημερινής ζωής στον αστικό χώρο. Μετατρέπονται λοιπόν σε φορείς νέων ιδεών και δεξιοτήτων, επιδρώντας αναπόφευκτα στο υπάρχον πολιτισμικό περιβάλλον. Ο ρόλος τους ενισχύεται από το γεγονός της υψηλής συχνότητας μετακίνησης.

Στις υπόλοιπες κατηγορίες μετακινούμενων, ο βαθμός συμμετοχής τους στη ζωή της ιδιαίτερης πατρίδας τους εξαρτάται από τη μορφή κινητικότητας που εμφανίζουν. Οι εσωτερικοί μετανάστες που κατοικούν σε αστικά κέντρα σχετικά κοντά στον τόπο καταγωγής έχουν τη δυνατότητα να επιστρέφουν σε αυτόν συστηματικά και συχνά.⁴ Η συγκεκριμένη κατηγορία συνδέεται με μια μορφή πολιτισμικής κινητικότητας της οποίας οι επιπτώσεις είναι δύσκολα εντοπίσιμες, κυρίως διότι διαχέονται στην καθημερινότητα και δεν βρίσκονται εγγεγραμμένες μόνο σε τοπικές εορταστικές εκδηλώσεις.

3 Με τον όρο «ορατή» εννοούμε τη φυσική κινητικότητα, η οποία μπορεί να μετρηθεί από τα διαθέσιμα μακροσκοπικά δεδομένα. Συνεπώς, η συγκεκριμένη οριοθέτηση στις δύο αυτές μορφές κινητικότητας δεν σημαίνει ότι είναι οι μόνες που υπάρχουν και επιδρούν στο πολιτισμικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Για τη διερεύνηση άλλων μορφών καθημερινής κινητικότητας, λ.χ. για ανεφοδιασμό των νοικοκυριών, αγορά ζωοτροφών, διευθέτηση υποθέσεων, ψυχαγωγία, είναι απαραίτητη η προσφυγή σε επιτόπια έρευνα.

4 Πρόκειται για το μοντέλο του νέου τύπου κατοίκου ο οποίος εμφανίζει υψηλή κινητικότητα.

Ο πληθυσμός ο οποίος επισκέπτεται συστηματικά τον τόπο καταγωγής αλλά όχι συχνά, διότι γενικώς κατοικεί είτε σε απομακρυσμένο αστικό κέντρο, είτε στο εξωτερικό, συνδέεται με μία μορφή πολιτισμικής κινητικότητας της οποίας οι επιπτώσεις –εάν αυτές υπάρχουν– εντοπίζονται κυρίως στη δράση των τοπικών συλλόγων. Αυτός ο πληθυσμός λόγω της μακράς απουσίας από το γενέθλιο τόπο δεν βιώνει την κοινωνική-οικονομική του εξέλιξη. Κάποιες από τις μεταβολές που έχουν επέλθει με το πέρασμα του χρόνου τις παρακολουθεί μέσα από «στιγμιαίες εικόνες», ενώ οι δεσμοί του με τον τόπο καταγωγής είναι εμποτισμένοι από τις εικόνες που χαραχθήκαν στη μνήμη του την εποχή της αναχώρησής του.

2. Υποθέσεις για την προσέγγιση των επιπτώσεων της πολιτισμικής κινητικότητας

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες καταγράφεται σημαντική χρονική απόκλιση στις εξελίξεις υποκειμενικού και αντικειμενικού χαρακτήρα. Υπό την επίδραση της κρίσης του φορντισμού και της παγκοσμιοποίησης, οι κοινωνικές-οικονομικές μεταβολές που επιδρούν στα συστήματα παραγωγής και στην οργάνωση των ανταλλαγών πραγματοποιούνται με επιταχυνόμενους ρυθμούς. Οι εξελίξεις στο επίπεδο των κοινωνικών και πολιτισμικών αναπαραστάσεων είναι γενικώς πολύ πιο αργές, παρά το ότι οι κοινωνικές-οικονομικές μεταβολές ευνοούν σε πολιτισμικό επίπεδο μια «διαδικασία υβριδισμού, επιμειξίας τρόπων πολιτισμικής έκφρασης», όπως εύστοχα υπογραμμίζουν οι Benko και Pecqueur (2001). Εάν οι κοινωνικές-οικονομικές εξελίξεις είναι συγκριτικά εύκολα εντοπίσιμες, οι πολιτισμικές εξελίξεις προσεγγίζονται δύσκολα διότι δεν ποσοτικοποιούνται. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο η προσφυγή στην ποιοτική διερεύνηση (*approche exploratoire*) είναι αναπόφευκτη καθόσον επιτρέπει τον εντοπισμό του φαινομένου και όχι την ποσοτική του αποτύπωση. Η ποιοτική μέθοδος επιτρέπει να γίνουν αντιληπτές υποκειμενικές και δι-υποκειμενικές συμπεριφορές, με αφετηρία την πρόσληψη και τις δράσεις των διαφόρων φορέων που είναι παρόντες (Hlady Rispal 2002).

Η πολιτισμική διάσταση που συνδέεται με την κινητικότητα των πληθυσμών δεν μπορεί να ιδωθεί παρά μόνο μέσω της παρατήρησης και της ερμηνείας των γεγονότων που καθορίζουν το ρυθμό της τοπικής κοινωνικής ζωής. Στη διοργάνωση και πραγματοποίηση των εορτών (πανηγύρια), των γάμων και των βαπτίσεων, καθώς και στα χαρακτηριστικά των δραστηριοτήτων που οργανώνουν οι επονομαζόμενοι «Πολιτιστικοί Σύλλογοι» εντοπίζεται σε συμπυκνωμένη μορφή το σύνολο των ρυθμιστικών κανόνων που καθορίζουν την κοινωνική ζωή σε τοπικό επίπεδο.⁵ Αντικείμενο πραγμάτευσης της παρούσας

5 Ο Geertz (1973) ορίζει ως «πυκνή περιγραφή» (*thick description*) τη μέθοδο ερμηνείας της

μελέτης δεν είναι τα ίδια τα γεγονότα, αλλά ο τρόπος που ο τοπικός πληθυσμός σημασιοδοτεί το ρόλο τους στην εξιστόρηση των πρόσφατων εξελίξεων. Εντούτοις η ερμηνεία της πραγματικότητας είναι συνάρτηση του βιώματος, της νοσταλγίας και των προσδοκιών των υποκειμένων, κάτι το οποίο, προφανώς, είναι άμεσα συνδεδεμένο με τη μορφή κινητικότητας που υπάρχει. Στο πλαίσιο αυτού του τύπου της προσέγγισης, η διενέργεια των συνεντεύξεων οργανώθηκε γύρω από τις ακόλουθες υποθέσεις:

1. Τα πανηγύρια που πραγματοποιούνται κυρίως κατά τη θερινή περίοδο, η οργάνωσή τους, όπως επίσης και ο συμβολικός τους ρόλος ενδέχεται να υφίστανται επιρροές από όλες τις ομάδες μετακινούμενου πληθυσμού που ήδη περιγράφηκαν. Στο πλαίσιο του συμβολισμού του τοπικού τελετουργικού, ο ρόλος των ομάδων αυτών έχει ενδεχομένως αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου. Η παρουσία των διαφόρων ομάδων στις εορταστικές αυτές εκδηλώσεις, είτε ως διοργανωτών είτε ως απλών συμμετεχόντων, έχει επηρεάσει το ίδιο το γεγονός.
2. Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές που επισυμβαίνουν στον ύπαιθρο χώρο επηρεάζουν καθοριστικά τη δραστηριότητα των συλλόγων που δρουν σε τοπικό επίπεδο. Οι σύλλογοι, που έχουν ιδρυθεί από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς μετανάστες, με έδρα το αστικό κέντρο μόνιμης κατοικίας των μεταναστών, αποκτούν νέες δυνατότητες παρέμβασης στο γενέθλιο τόπο.
3. Οι αναπαραστάσεις που είναι σχετικές με την οργάνωση και πραγματοποίηση των διαβατηρίων τελετών, όπως η βάπτιση και ο γάμος, θα μπορούσαν να τροποποιηθούν και μόνον από το γεγονός της ανασηματοδότησης των παραδοσιακών τελετουργικών.
4. Το σύνολο της καθημερινής ζωής υπόκειται σε κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές οι οποίες επέρχονται σε τοπική και ευρύτερη κλίμακα. Η συχνότερη επιστροφή στο γενέθλιο τόπο έχει ενδεχομένως μεταβάλλει τις μορφές πολιτισμικής διάχυσης, οι οποίες δεν περιορίζονται πλέον σε συγκεκριμένες στιγμές μέσα στο χρόνο αλλά έχουν χαρακτήρα κανονιστικό και υψηλότερη ένταση.
5. Η ομάδα πληθυσμού που γειτνιάζει (ομάδα-στόχος της εργασίας

κοινωνικής πραγματικότητας, μέσα από τη σε βάθος κατανόηση των σημασιών και νοημάτων που αυτή περικλείει. Η χρήση της πυκνής περιγραφής ενδείκνυται στη συγκεκριμένη περίπτωση, διότι επιτρέπει να αναδειχθούν οι πολιτισμικές σημασιοδοτήσεις δράσεων και πρακτικών. Διευκολύνει τη μελέτη της τελετής και της τελετουργίας (ως γεγονότα που συμπυκνώνουν νοήματα), εφόσον στην παρούσα εργασία γεγονότα τελεστικού τύπου (πανηγύρια, διαβατήριες τελετές) αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης.

μας), λόγω της επιθυμίας της να συμμετάσχει στην τοπική ζωή και να προετοιμάσει την επιστροφή της στο χωριό, συμβάλλει στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων (οικονομικών, κοινωνικών κ.ά.) οι οποίες επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των μόνιμων κατοίκων του υπαίθρου χώρου.

6. Η ύπαρξη μορφών κοινωνικότητας οι οποίες δεν μπορούν να λειτουργήσουν παρά μόνο στον υπαίθρο χώρο και των οποίων η σημασία έτεινε να χαθεί, φαίνεται να αναζωογονούνται, να μετατρέπονται (Boissevain 1992). Αυτές οι μορφές κοινωνικότητας συνιστούν χαρακτηριστικά διαφοροποίησης από τον αστικό χώρο, τα οποία είναι επιθυμητά και εκτιμητέα από τους διαμένοντες σε αυτόν.

3. Η παρουσίαση της περιοχής έρευνας

Για να γίνουν αντιληπτά αυτά τα διαφοροποιημένα βλήματα, διενεργήθηκαν ημικαθοδηγούμενες συνεντεύξεις με πληροφορητές οι οποίοι δραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην τοπική ζωή, είτε στο επίπεδο των αναπτυσσόμενων οικονομικών δραστηριοτήτων είτε σε αυτό των θρησκευτικών και πολιτισμικών δραστηριοτήτων. Για την υλοποίηση των συνεντεύξεων, θεωρήθηκε σημαντικό να επιλεγούν τόσο μόνιμοι κάτοικοι της υπαίθρου, οι οποίοι εμπλέκονται στην τοπική οικονομική ζωή, όσο και άτομα που κατοικούν στο πλησιέστερο αστικό κέντρο αλλά διαμένουν στην περιοχή συστηματικά, κατά τακτά χρονικά διαστήματα. Λόγω της διαφορετικής ηλικίας, των βιωμάτων και της ανομοιομορφης εμπλοκής τους στην κοινωνική-οικονομική και πολιτισμική ζωή του δήμου, η συζήτηση μαζί τους επιτρέπει τον αρχικό έλεγχο της καταλληλότητας των συλλεγόμενων πληροφοριών προκειμένου για τη διερεύνηση των υποθέσεων σε σχέση με την πολιτισμική κινητικότητα.

Για τη διενέργεια της συγκεκριμένης διερευνητικής προσέγγισης επελέγη ένας δήμος στον οποίο η ανάπτυξη που προκαλεί η κινητικότητα πραγματοποιείται με τρόπο αρκούντως αρμονικό. Στον συγκεκριμένο δήμο το φαινόμενο της κινητικότητας δεν είναι πρόσφατο, οπότε είναι ευκολότερα εντοπίσιμες οι παρατηρούμενες επιπτώσεις. Από μια διαχρονική οπτική είναι εμφανείς κάποιες μορφές πολιτισμικών ανταλλαγών και, σε ορισμένες περιπτώσεις, η συστηματική επανάληψη κάποιων γεγονότων-πανηγυριών επέτρεψε τη θεσμοποίησή τους, με διαδικασίες άλλοτε άτυπες και άλλοτε τυπικές. Επίσης το γεγονός ότι ο ερευνητής έχει ζήσει για μεγάλο διάστημα στο συγκεκριμένο δήμο, βοήθησε σημαντικά στη συλλογή πληροφοριών εμπιστευτικού χαρακτήρα, διατυπωμένων εκτός δημόσιου χώρου. Πρόκειται για ένα βλέμμα «από τα μέσα» και επομένως ικανό να διακρίνει πολύ λεπτές αλλαγές οι οποίες επισυμβαίνουν σε μικρή κλίμακα.

Ο δήμος στον οποίο διενεργήθηκε η έρευνα είναι ημιορεινός και παρουσιάζει έντονη γήρανση του πληθυσμού του.⁶ Τα χωριά του δήμου γνώρισαν έντονο φαινόμενο αγροτικής εξόδου προς τις μεγάλες πόλεις της περιφέρειας, προς την Αθήνα, αλλά και υπερπόντια μετανάστευση. Ωστόσο, ένα σημαντικό τμήμα από αυτούς που αποχώρησαν φαίνεται να έχει διατηρήσει ισχυρούς τους δεσμούς του με το γενέθλιο τόπο. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγκεκριμένος δήμος –όπως μία σειρά δήμων που βρίσκονται με ημιορεινές περιοχές, ευνοούμενων από τη σχετική γειτνίαση με αστικά κέντρα– κατάφερε μετά τις αρχές του 1990 να συγκρατήσει τον αυτόχθονα πληθυσμό του, ενώ ο αλλοδαπός πληθυσμός κατά την ίδια περίοδο επταπλασιάστηκε. Επίσης, στο δήμο καταγράφεται η συστηματική παρουσία κατά συχνά διαστήματα ενός πληθυσμού που δεν είναι απλοί τουρίστες: Πρόκειται για άτομα που κατάγονται από την περιοχή και ενώ έχουν μετοικήσει σε αστικό κέντρο, κατά την παραμονή τους στον τόπο καταγωγής, συμμετέχουν αρκετά ενεργά στην τοπική ζωή.

Σήμερα, η τοπική οικονομία –παραδοσιακά στραμμένη προς την κτηνοτροφία και την ελαιοκαλλιέργεια– υφίσταται αλλαγές οφειλόμενες στην ανάπτυξη του τουρισμού και την εγκατάσταση αλλοδαπού πληθυσμού προερχόμενου από την Ε.Ε., καθώς και την ασκούμενη γεωργική πολιτική. Το ποσοστό κατοικιών που λειτουργούν ως δευτερεύουσες κατοικίες (απογραφή 2001) είναι επίσης υψηλό. Στην περιοχή παρατηρείται έντονη οικοδομική δραστηριότητα, σημαντική ανάπτυξη του λιανικού εμπορίου καθώς και των προσφερόμενων υπηρεσιών σε όλη τη διάρκεια του έτους. Οι μορφές εκσυγχρονισμού της τοπικής οικονομίας ευνόησαν τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, φαινόμενο που ενισχύθηκε και από την εισροή στο δήμο αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Εντοπίζονται έτσι όλες οι συνιστώσες μιας οικονομίας η οποία λαμβάνει υπόψη της τόσο τη μόνιμη όσο και την περιοδική παρουσία πληθυσμού (*économie présenteielle*)⁷ (Davezies 2008).

4. Ερευνητικά αποτελέσματα

4.1. Τα πανηγύρια και ο ρόλος των συλλόγων

Τα πανηγύρια έχουν πολύ αλλάξει ως προς τον τρόπο που οργανώνονται, τη διάρκειά τους, το ρόλο και τη σύνθεση των συμμετεχόντων. Σημαντική είναι η διαπίστωση ότι η συλλογική πρόσληψη του γεγονότος έχει κατά μία έννοια διασπαστεί, με την κάθε ομάδα να αποδίδει το δικό της περιεχόμενο:

6 Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ο μόνιμος πληθυσμός του συγκεκριμένου δήμου ανέρχεται σε 2.700 κατοίκους, με το ποσοστό των αλλοδαπών να αντιστοιχεί στο 12% του συνολικού πληθυσμού.

7 Στη διεθνή βιβλιογραφία κοινωνικο-οικονομικής ανάλυσης, ο ρόλος της παρουσίας πληθυσμού σε μια περιοχή, ανεξαρτήτως διάρκειας παραμονής σε αυτή, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός για την κατανόηση των παρατηρούμενων μεταβολών.

Οι μόνιμοι κάτοικοι προσπαθούν να αναπαράξουν ό,τι προσδιορίζουν ως «παραδοσιακή μορφή» και θεωρούν ότι είναι οι μόνοι που μπορούν να εξασφαλίζουν την «αυθεντικότητα» του πανηγυριού. Το πανηγύρι αποτελεί συστατικό τμήμα της καθημερινότητάς τους και η πραγματοποίησή του θεωρείται «δική τους ευθύνη». Ταυτόχρονα, μιλώντας για το πανηγύρι εκφράζονται σκέψεις και συναισθήματα που αφορούν στην ανάγκη για συλλογικότητα και σύμπνοια. Ο λόγος κινείται ανάμεσα στην περιγραφή των γεγονότων και την αναπαραγωγή των μύθων...

«Στις 29 Αυγούστου είναι ο Αποκεφαλισμός του Ιωάννου του Προδρόμου. Την παραμονή μαζεύονται όλοι οι κάτοικοι και από τα τρία χωριά στην σπηλιά στο Γ. όπου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου, για τον Εσπερινό. Το βράδυ φέρνουν κρέας και το ψήνουν και περνούν όλη τη νύχτα εκεί. Ανήμερα της γιορτής είναι νηστεία, δεν επιτρέπεται ούτε το λάδι, κάθε οικογένεια φέρνει ελιές, σταφύλι και παξιμάδια. Αν κάποιος φάει λάδι τον πιάνουν ρίγη... Γύρω από τη σπηλιά υπάρχουν χαρουπιές, αλλά δεν κάνει να παίρνεις ξύλα από κει. Όταν κάποιος προσπάθησε δεν μπορούσε να τα σηκώσει...

»Το πανηγύρι στο δίπλα χωριό το οργανώνει ο Σύλλογος του χωριού στις 6 Αυγούστου (Σωτήρος Χριστού). Είναι νηστεία, αλλά σ' αυτή τη νηστεία επιτρέπεται το ψάρι. Όλη τη βδομάδα οι γυναίκες του χωριού μαγειρεύουν (φάβα, σαλιγκάρια, χορτόπιτες). Τα τελευταία χρόνια οι ξένοι που ζουν στο χωριό συμμετέχουν κι αυτοί στην προετοιμασία. Οι πανηγυριώτες πληρώνουν και τα χρήματα που μαζεύονται είναι για το καλό του χωριού. Να, αυτή η γιορτή είναι πολύ καλή γιατί συμμετέχουν όλοι στην ετοιμασία και τα χρήματα πάνε για το καλό του χωριού, για να κάνουνε πράματα στο χωριό – η στέρνα από λεφτά του πανηγυριού φτιάχτηκε...»

Οι κάτοικοι που μοιράζουν τη ζωή τους ανάμεσα σε δύο τόπους κατοικίας, εκφράζουν ένα αυξημένο ενδιαφέρον για τα γεγονότα αυτά. Γίνονται ανταγωνιστές των πρώτων, στέλνοντας με τη συμμετοχή τους ένα διπλό μήνυμα, με αποδέκτες τους μόνιμους κατοίκους αλλά και αυτούς που έχουν μετοικήσει στην Αθήνα και των οποίων η παρουσία περιορίζεται ουσιαστικά στις μεγάλες εορτές και τη θερινή περίοδο.

«Το πανηγύρι έχασε τη φήμη του τα τελευταία 5-6 χρόνια. Για ποιο λόγο; Δεν υπάρχει πια χώρος για να φέρεις ένα καλό συγκρότημα μουσικών και να οργανώσεις ένα σωστό πανηγύρι, δηλαδή με 1000 καρέκλες (παλιά χρησιμοποιούσαμε την αυλή του σχολείου και τ' αλώνι). Κι έπειτα σήμερα δεν υπάρχουν αρκετά πιάτα. Στις μέρες μας όλος ο κόσμος έχει αυτοκίνητο, μπορούν λοιπόν να διαλέξουν το καλύτερο πανηγύρι. Άλλοτε το πανηγύρι μας ήταν τόσο φημισμένο που έρχονταν κόσμος ακόμη και από το...⁸ Κατά

8 Πρόκειται για την πρωτεύουσα του διπλανού Νομού.

τη γνώμη μου, είναι η ποιότητα του φαγητού, αλλά θέλει και πολύ κόσμος να να μπορέσεις να σερβίρεις τον κόσμο... Όταν είναι οι σύλλογοι που το οργανώνουν, που όλος ο κόσμος συμμετέχει, τότε είναι καλά.»

Όσοι κατοικούν μόνιμα στην Αθήνα ή το εξωτερικό επιστρέφουν στο χωριό κυρίως κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (οι πρώτοι κάποιες φορές έρχονται και το Πάσχα), ζουν με τις μνήμες της παιδικής και νεανικής τους ηλικίας. Ζουν τα γεγονότα πίσω από ένα πρίσμα που παραμορφώνει την εικόνα, καθόσον γι' αυτούς πρόκειται ακόμη για εξαιρετικές στιγμές όπως ήταν κάποτε. Η παρουσία τους δεν έχει εντέλει καμία επίπτωση στο περιεχόμενο των γεγονότων. Όσον αφορά σε αυτούς που ανήκουν στους Έλληνες της διασποράς, φαίνεται να είναι έντονα αντιδραστικοί απέναντι στις επελθούσες με το πέρασμα του χρόνου μεταβολές, στο βαθμό που προτάσσουν συστηματικά τις αυστηρά παραδοσιακές τελετουργίες, όπως αυτές έχουν διαφυλαχθεί από την επιλεκτική μνήμη.

«Αυτοί που κατοικούν στη γειτονική πόλη βοηθούν με μεγάλη χαρά στην οργάνωση του πανηγυριού... Αυτοί που έρχονται από την Αθήνα είναι πιο ενθουσιώδεις με το πανηγύρι, το αγαπούν πολύ, γιατί γι' αυτούς η Αθήνα είναι το συνώνυμο της απομόνωσης και εδώ έχουν τη δυνατότητα να ξαναβρούν ένα κύκλο ανθρώπων να επικοινωνήσουν. Οι μεσήλικες αναζητούν περισσότερο αυτήν τη δυνατότητα μια και μεταξύ άλλων επιθυμούν να δείξουν στα παιδιά τους πώς ήταν το χωριό όταν ήταν αυτοί παιδιά. Αναπολούν τη νιότη τους...»

Κάποιοι από τους οικονομικούς μετανάστες, προερχόμενοι από χώρες⁹ στις οποίες οι παραδόσεις παραμένουν ζωντανές στην καθημερινή ζωή, εμφανίζουν μία έντονη ευαισθησία σε σχέση με τις τοπικές εορτές. Πρόκειται για την αναζήτηση μιας χαμένης «παραδοσιακότητας» που ερμηνεύει την έντονη και πρόθυμη εμπλοκή τους στην ίδια την οργάνωση των εορτών.

«Οι οικονομικοί μετανάστες που βοηθούν πολύ στην ετοιμασία είναι οι Ουκρανοί που δουλεύουν στον Ν.¹⁰ Βοηθούν κάθε χρόνο, γιατί στη γιορτή τρώνε, πίνουν και διασκεδάζουν. Τους αρέσει το πανηγύρι...»

Οι αλλοδαποί που προέρχονται από χώρες της Ε.Ε. αυτό που κυρίως αναζητούν στις τοπικές εορτές είναι ο φολκλωρικός χαρακτήρας τους και σε κάποιες περιπτώσεις αναζητούν μέσα από αυτές τις ευκαιρίες κοινωνικότητας να παρεισφρήσουν στην τοπική ζωή, δημιουργώντας φιλικούς δεσμούς με τους ντόπιους. Μεταξύ αυτών των αλλοδαπών από την Ε.Ε. υπάρχουν και κάποιοι οι οποίοι αρνούνται να ενταχθούν και παραμένουν απόντες από αυτήν την κοινωνικότητα.

⁹ Αναφερόμαστε στους οικονομικούς μετανάστες που προέρχονται από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

¹⁰ Εργολάβος της περιοχής.

«Η οργάνωση ήταν ιδέα τριών ατόμων, του Α., δικηγόρος, του Κ., ποιητής, και δική μου, οικονομολόγος. Παλιά το πανηγύρι γινόταν στον Άγιο Χ., στις 23 Ιουνίου. Αλλά στη συνέχεια για πολλά χρόνια δεν γινόταν και μετά όταν ξανάρχισε οργανώθηκε στο ίδιο μέρος. Κατόπιν είχαμε την ιδέα να οργανώσουμε το πανηγύρι εκεί που βρίσκεται η έδρα του Συλλόγου και να αναζωογονήσουμε τις παλιές συνήθειες. Οι παλιοί έκαναν πολλά στη ζωή τους, αλλά εμείς οι νέοι τι κάναμε; Ποιες είναι οι παλιές συνήθειες; Γιορτή τη μέρα του Αγίου, χορός, κρασί, φαΐ, γιορτινή ατμόσφαιρα. [...] Η οργάνωση σήμερα απαντά στην επιθυμία μας όλα αυτά να μην εξαφανιστούν, έτσι ώστε αυτοί που μένουν ακόμη στο χωριό να περνούν όμορφες στιγμές.

»Το πανηγύρι οργανώνεται εδώ και δέκα χρόνια. Στην αρχή η ιδέα ήταν να μαζέψουμε χρήματα για να φτιάξουμε το δρόμο που πάει στη σπηλιά. Μετά αλλάξαμε και είπαμε ότι καλύτερα οι άνθρωποι να μην πληρώνουν. Ωστόσο χρειάζονται χρήματα για την οργάνωση, οπότε σκεφτήκαμε τη λύση των κλήρων, με δώρα που προσφέρουμε όλοι εμείς. [...] Η προετοιμασία γίνεται από όλους τους χωριανούς, άντρες και γυναίκες, και τα παιδιά συμμετέχουν τακτοποιώντας τις καρέκλες το βράδυ της γιορτής [...] Ο μουσικός δεν πληρώνεται κανονικά, αλλά με ένα ποσό που είναι συμβολικό και αυτή είναι η δική του προσφορά στη γιορτή [...] Σήμερα ακόμη και οι Άγγλοι που ζουν στο χωριό έρχονται να βοηθήσουν στην προετοιμασία.»

Η δραστηριότητα των τοπικών συλλόγων ή των αστικών συλλόγων αυτών που έχουν μετοικήσει είναι μια δομική συνιστώσα της κοινωνικής-πολιτιστικής ζωής των χωριών. Δύο τύποι συλλόγων παρεμβαίνουν: οι τοπικοί σύλλογοι που βρίσκονται και δρουν στο χωριό και οι σύλλογοι των μεταναστών (εσωτερικών και εξωτερικών), των οποίων η έδρα βρίσκεται στον αστικό χώρο μόνιμης εγκατάστασης. Ο ρόλος και η θέση γοήτρου που κατέχουν στην τοπική κοινωνία, καθώς και οι δραστηριότητες που αναπτύσσουν διαφοροποιούνται. Η εξέλιξη μέσα στο χρόνο των δραστηριοτήτων των τοπικών συλλόγων είναι συνυφασμένη με την αλλαγή των μελών και των προσδοκιών τους. Συνεπώς, μέσα από την ανάλυση αυτών των εξελίξεων μπορούμε να αναγνώσουμε κάποιες από τις πολιτισμικές μεταβολές. Η επιθυμία, για παράδειγμα, κάποιων μελών των συλλόγων γυναικών, που δραστηριοποιούνται στον αγροτικό χώρο, να αναπτύξουν παραγωγικές δραστηριότητες και να μην περιορίζονται πλέον μόνον στη διοργάνωση πολιτιστικών δρώμενων, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διότι δίδει στους συλλόγους ένα συμπληρωματικό λόγο ύπαρξης, οικονομικού χαρακτήρα. Όσον αφορά στους συλλόγους των μεταναστών, η αυξανόμενη γεωγραφική κινητικότητα μπορεί να συμβάλει ώστε να γίνουν πιο δραστήριοι και η συμμετοχή στη ζωή του τόπου τους να βελτιωθεί. Με αυτό το

δεδομένο, η μορφή εμπλοκής αυτών των συλλόγων εξαρτάται ουσιαστικά από την ικανότητα ανανέωσης που εμφανίζουν.

«Ο Σύλλογος ιδρύθηκε εδώ και δέκα χρόνια. Οι πρώτες εγγραφές που έγιναν (100 εγγραφές) ήταν κυρίως από αυτούς που μένουν στη γειτονική πόλη ή στην Αθήνα. Γενικά οι άνθρωποι έρχονται στο χωριό για να μαζέψουν τις ελιές, στις γιορτές ή το καλοκαίρι. Μόνο από μία οικογένεια έρχονταν και μέσα στη βδομάδα. Αυτοί μένουν στη γειτονική πόλη και έρχονται συνήθως τα σαββατοκύριακα για να ξεκουραστούν [...] Η προτεραιότητα του Συλλόγου είναι να φτιάξει μια παιδική χαρά για τα παιδιά που έρχονται το καλοκαίρι στο χώρο που είναι δίπλα στο κτήριο του Συλλόγου. Κάναμε επίσης επέκταση του νεκροταφείου. Στην αρχή ο Σύλλογος ήθελε να μαζέψει λεφτά για να κάνει το δρόμο μέχρι τη σπηλιά του Αγίου.

»Τα τελευταία χρόνια δεν είχαμε νέες εγγραφές. Γιατί εκεί υπάρχει ένα αρνητικό στοιχείο που παρεμβαίνει. Όταν μπαίνει το «εγώ», το «εμείς» εξαφανίζεται. Και αυτό εκφράζεται κυρίως μέσα από την αδιαφορία, ή καλύτερα κάποια άτομα έχουν απογοητευτεί γιατί τα πράγματα δεν γίνονται όπως τα θέλουνε. Έχουν αυτό το συναίσθημα γιατί προτιμούν ένα συγκρότημα μουσικής πιο γνωστό, για να δείξουν ότι το χωριό τους «οργανώνει πράγματα σημαντικά». Υπάρχουν άνθρωποι επιφανειακοί και άνθρωποι πιο... Θέλουν να συμμετέχουν στο πανηγύρι προσωπικότητες, ο κόσμος να βάζει τα καλά του, να έρχεται ο Υπουργός... Δεν ενδιαφέρονται να περάσουν μια ευχάριστη βραδιά. Το πρόβλημα είναι ποιος θα μιλήσει στο μικρόφωνο. Αυτή η νοοτροπία που πέρασε μετά τα τρία πρώτα χρόνια, εμποδίζει την ανάπτυξη του Συλλόγου. Σήμερα οι άνθρωποι απέχουν από τις δραστηριότητές μας και αυτή η απουσία είναι αισθητή... [...]»

4.2. Ο τόπος πραγματοποίησης των διαβατηρίων τελετών

Η επιλογή του τόπου πραγματοποίησης των διαβατηρίων τελετών, καθώς και ο τρόπος διοργάνωσής τους παραμένουν επηρεασμένα από τη σχέση των ατόμων με τη θρησκεία. Η σχέση αυτή έχει δύο σκέλη: Ένα σκέλος αναφέρεται στη δημόσια έκφραση του θρησκευτικού συναισθήματος, οπότε καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από τα κυρίαρχα πρότυπα. Το δεύτερο σκέλος αφορά στη σχέση των υποκειμένων με το τελούμενο γεγονός, σχέση διαμορφωμένη στη διάρκεια της ζωής τους, πλαισιωμένη από επιθυμίες για τη μορφή διεξαγωγής των τελετών.

«Είναι ξωκκλήσι και δεν γίνονται άλλοι γάμοι, οπότε μπορούσες να διαλέξεις ό,τι ώρα ήθελες. Σε ένα τέτοιο εκκλησάκι μπορείς να στολίσεις με

το προσωπικό σου γούστο. Εμείς βάψαμε την εκκλησία που δεν είχε ποτέ βαφτεί. Ζήσαμε μια διαδικασία άλλη απ' το να πηγαίναμε σε μία κεντρική εκκλησία. Όποια ώρα μας έμενε πηγαίναμε και στολίζαμε την εκκλησία. Στον Προφήτη Ηλία γίνονται οι «κυριλάτοι» γάμοι, εκεί είναι εμπόριο...»

Από την παρατήρηση αναδεικνύονται διάφοροι τύποι επιλογών που είναι συνάρτηση, αφενός, του θρησκευτικού συναισθήματος και, αφετέρου, της σχέσης με τον ύπαιθρο χώρο, ως τόπο ισχυρής «παραδοσιακότητας».

Σε κάποιες περιπτώσεις ο γάμος πραγματοποιείται στο γενέθλιο τόπο του ζευγαριού, ή του ενός εκ των δύο μελλονύμφων,¹¹ ή ακόμη των γονέων. Για τη διαδικασία, πριν και μετά την τελετή, ακολουθούνται οι παραδοσιακές συνήθειες, οι κανόνες είναι σεβαστοί από όλους, καθότι εσωτερικευμένοι. Η επιλογή του τόπου διεξαγωγής του μυστηρίου δεν είναι αποτέλεσμα συλλογισμού εκ μέρους των εμπλεκόμενων, είναι αυτονόητη: οι νεότεροι υποκλίνονται στις οδηγίες των γηραιότερων. Το ζευγάρι είναι τμήμα της παράστασης, οι νεόνυμφοι είναι σίγουρα οι κύριοι δρώντες αλλά δεν είναι οι μόνοι. Οι συμβολικές εκφράσεις στις στάσεις των συμμετεχόντων εντάσσονται σε ένα πλαίσιο παραδοσιακότητας, μάλλον χωρίς καταναγκασμούς. Ενδεχομένως, μια παρόμοια προσέγγιση των διαβατηρίων τελετών να χαρακτηρίζει κυρίως εκείνες τις περιπτώσεις που οι γονείς διαμένουν στο γενέθλιο τόπο, από τον οποίο ποτέ δεν αποχώρησαν, ή επέστρεψαν σε μεγάλη ηλικία, ή ακόμη όταν οι γονείς διατηρούν εξαιρετικά στενούς δεσμούς με αυτόν και παραμένουν αυστηρά προσκολλημένοι «στις παραδόσεις του τόπου τους».

Όταν η σχέση με τους θρησκευτικούς κανόνες καθορίζεται κυρίως από το σκέλος της δημόσιας έκφρασης, η επιλογή του τόπου διεξαγωγής της τελετής υπαγορεύεται από τις κυρίαρχες τάσεις της συγχρονίας, το τελετουργικό καθορίζεται κυρίως από τους ρυθμιστικούς κανόνες της και έμφαση δίδεται στις καθαρά «εορταστικές» πλευρές. Οι παραδοσιακοί κανόνες του τελετουργικού μάλλον απωθούνται, ή περιορίζονται στο όριο του αναγκαίου για την ευρύτερη νομιμοποίηση του γεγονότος. Στο δήμο καταγράφεται τέτοιου τύπου συμπεριφορά, διότι μία από τις εκκλησίες που λειτουργούν στην περιοχή είναι μεταξύ των πλέον φημισμένων της επαρχίας για την υψηλού κάλλους τοποθεσία στην οποία βρίσκεται, τη θέα της, καθώς και την εύκολη πρόσβαση σε αυτήν.

Η επιλογή του μοναστηριού είναι αποτέλεσμα διαφορετικής επεξεργασίας. Στο μοναστήρι το κοσμικό κομμάτι των τελετών υπακούει σε αυστηρούς περιορισμούς και θρησκευτικούς κανόνες. Ο ναός είναι μέσα στη φύση· αυτό το ήρεμο τοπίο, τόσο κοντά στον Θεό, συντείνει σε μία ουσιαστικότερη συμμετοχή στο μυστήριο, γεμάτη κατάνυξη. Η κατάνυξη, ως αποτέλεσμα της ισχυρής σχέσης του υποκειμένου με τη θρησκευτική πίστη, περιορίζει πλευρές της

11 Σε περίπτωση γεωγραφικής ετερογαμίας.

δημόσιας έκφρασης της τελετής. Η διοργάνωση της τελετής παραπέμπει σε μια νοσταλγία «περασμένων εποχών».

4.3. Διαφορετικές δραστηριότητες στην πόλη και στο χωριό

Όσο πλησιάζει η ηλικία συνταξιοδότησης, η επιστροφή στο χωριό γίνεται όλο και συχνότερη, κυρίως από τους μετακινηθέντες προς το γειτονικό αστικό κέντρο. Οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο χωριό καταγωγής αυξάνονται, ενδεχομένως στο πλαίσιο μιας προετοιμασίας επιστροφής. Ένα από τα ερωτήματα που προκύπτουν από αυτήν τη μορφή κινητικότητας αφορά στη διαχείριση του πολιτισμικού συστήματος από τους μετακινούμενους, αναλόγως του τόπου που αναπτύσσουν κάποια δραστηριότητα.

«Όταν είμαστε νέοι, μετά το γάμο μας, ερχόμαστε μόνο τα Σαββατοκύριακα. Ερχόμασταν για να ασχοληθούμε με την περιουσία μας (ελιές, αμπέλια) και έπειτα για να ανασάνουμε λίγο φρέσκο αέρα. Τώρα που είμαστε συνταξιούχοι ερχόμαστε πιο συχνά. Για να βρούμε χόρτα, σαλιγκάρια, να ανάψουμε την ξυλόσομπα, να μαγειρέψουμε με τη φωτιά της [...]. Τούτο το απόγευμα μαγειρεύω ρεβύθια εδώ και ώρες για να ακούω το θόρυβο!»

Το πολιτισμικό σύστημα που φέρει παραδοσιακά χαρακτηριστικά μεταφέρεται στην πόλη. Κατά τη διαδικασία προσαρμογής και ένταξης στον αστικό χώρο τα άτομα τροποποιούν ή/ και προσαρμόζουν το σύστημα και προκαλούν αλλοιώσεις στη μορφή και το περιεχόμενό του. Στην πόλη κάποιες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής που ήταν αναγκαίες στο χωριό καταργούνται (σχετικά, για παράδειγμα, με τον τρόπο θέρμανσης). Κάποιες άλλες, που εντοπίζονται κυρίως σε ζητήματα νοικοκυριού και μαγειρικής, διευκολύνονται ή και βελτιώνονται μέσα από μια σειρά ευκολίες και ανέσεις. Οι αλλαγές που επήλθαν ενσωματώθηκαν άραγε στο αρχικό πολιτισμικό σύστημα επιτρέποντας «καλύτερες επιδόσεις» στις παραδοσιακές δραστηριότητες χωρίς να θίγεται το σύστημα αξιολόγησης των έμφυλων ρόλων;

Για τις γυναίκες, οι ανέσεις και οι ευκολίες που προσφέρει η ζωή στην πόλη τους επιτρέπουν τη βελτίωση των αποτελεσμάτων των δραστηριοτήτων τους: αφθονία, ποιότητα και ποικιλία υλικών και εργαλεία που διευκολύνουν.

«Στην πόλη επηρεάζομαι από τον περίγυρο, να κάνω ό,τι πιο σύγχρονο και ντρεπόμουν να κάνω αυτά που ήθελα, να μην πουν ότι είμαι χωριάτισσα. Ενώ τώρα που είμαι 50 χρονών δεν με νοιάζει. Τότε έκανα κι εγώ τη μοντέρνα.»

Αντιθέτως, για τους άνδρες, στη ζωή της πόλης δεν δοκιμάζεται η ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν «συνθήκες δύσκολες και απαιτητικές» όπως αυτές του

χωριού. Στο αστικό περιβάλλον, η ανάγκη να καταβληθεί προσπάθεια και να έχει κανείς φυσικές δεξιότητες είναι διαφορετική, αποσυνδέεται από το χώρο κατοικίας και αφορά ενδεχομένως μόνο στο χώρο εργασίας. Διαφοροποιούνται συνεπώς τα στοιχεία που συνθέτουν την ανδρική ταυτότητα, αλλαγή η οποία συχνά βιώνεται ως απώλεια δυνατοτήτων ευχαρίστησης και επικοινωνίας.

«Στο χωριό έχω τα πρόβατά μου, τα κουνέλια μου, τους κήπους μου. Εδώ πας στο καφενείο να βρεις ένα χωριανό, να πεις δυο βλακείες και ξεκουράζεσαι, είναι όλοι γνωστοί. Στην πόλη είναι τυποποιημένα [...] Παλιά δεν το σκεφτόμουν, τώρα το σκέφτηκα [με τη σύνταξη]. Εδώ γεννήθηκα, πάντα θέλεις να επιστρέψεις στις ρίζες σου. Το χωριό σ' ευχαριστεί. Να πας στο χωράφι σου, να πας να κόψεις δυο σύκα, να φτιάξεις τον κήπο σου. Σε ηρεμεί να είσαι στο χωράφι, να βλέπεις τα ζώα. Στην πόλη σου λείπουν αυτές οι δουλειές...»

Μέσα από κάποιες συνεντεύξεις εντοπίστηκε μια υπόγεια σύγκρουση ανάμεσα στις προσδοκίες των δύο φύλων. Οι γυναίκες συχνά αρνούνται να επιστρέψουν στο χωριό, ενώ οι άνδρες φαίνεται να το αναζητούν περισσότερο. Ερευνητικά δεδομένα προερχόμενα από άλλες αγροτικές περιοχές της χώρας¹² αναδεικνύουν την προσδοκία για έναν αστικό τρόπο ζωής ως σοβαρό αίτημα των γυναικών. Ωστόσο, από τις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν δεν προέκυψαν τα απαραίτητα στοιχεία για μια ερμηνεία της απόκλισης επιθυμιών.

Παρατηρείται επίσης κατάτμηση του κοινωνικού χώρου σε τμήματα περισσότερο ή λιγότερο στεγανά, σε συνάρτηση με την ένταση της κινητικότητας και τον βαθμό ασυμβατότητας των τρόπων ζωής που συνεπάγονται. Στο εσωτερικό κάθε τμήματος, τα άτομα συμμετέχουν σε διαφορετικό βαθμό και αυτή η κατάτμηση επιτρέπει να μην αναδειχθούν ενδεχόμενες αντιθέσεις. Εντοπίζεται με μία έννοια η ιδέα της «μαστορικής» του Claude Lévi-Strauss, ενώ για το ίδιο φαινόμενο αναφέρονται διεξοδικά στις εργασίες τους οι Benko και Pecqueur (2001).

4.4. Δραστηριότητες μεταξύ πόλης και χωριού

Οι πρόσφατες κοινωνικές-οικονομικές αλλαγές στον αγροτικό χώρο οδηγούν στη διαμόρφωση ενός νέου καμβά σχέσεων μεταξύ των μόνιμων κατοίκων και αυτών που διαμένουν κατά διαστήματα και κατοικούν στη γειτονική πόλη. Το φαινόμενο, αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αρκετά περίπλοκης, συνδέεται με την κινητικότητα, με την παρουσία –ακόμη και κατά διαστήματα– διαφόρων

¹² Σχετικές επιτόπιες έρευνες έχουν διενεργηθεί κατά την τελευταία τριετία στο πλαίσιο λειτουργίας του Π.Μ.Σ. “Χωρικές Δυναμικές και Αγροτική Χωροταξία” (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), καλύπτοντας όλο τον ύπαιθρο χώρο της Θεσσαλίας.

πληθυσμών. Μέσω της τουριστικής ανάπτυξης που τροφοδοτείται και από τους ομογενείς, δημιουργήθηκαν νέοι τόποι συνάντησης (λ.χ. καφετέριες) που υπερβαίνουν το παραδοσιακό πλαίσιο κοινωνικότητας (καφενείο). Οι επιχειρήσεις αυτές στην αρχή λειτουργούσαν μόνο κατά τη θερινή περίοδο. Με την εντεινόμενη παρουσία κατοίκων που διαμένουν κατά διαστήματα στο χωριό (όχι όμως μόνιμα) κάποιες από αυτές λειτουργούν όλο το χρόνο.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, υπάρχει περισσότερος κόσμος, η αναπτυσσόμενη κοινωνικότητα είναι έντονη. Όμως οι σχέσεις παραμένουν επιφανειακές και κάποιες φορές ανταγωνιστικές. Η αναπαραγωγή των κοινωνικών αποστάσεων δυσχεραίνει τη δημιουργία μιας ισχυρότερης σχεσιακής γειννίαςης.

Αντίθετα, κατά τη διάρκεια του χειμώνα οι μόνιμοι κάτοικοι και αυτοί που διαμένουν στη γειτονική πόλη και βρίσκονται συχνά στο χωριό διατηρούν τις σχέσεις τους. Η συχνότητα επαφών μειώνεται, η μετακίνηση δυσχεραίνεται λόγω καιρικών συνθηκών, όμως οι σχέσεις γίνονται στενότερες. Αυτό το δίκτυο σχέσεων, συνδυαζόμενο με τη δυναμική που αναπτύσσεται στον αγροτικό χώρο δημιουργούν ένα πεδίο ανάπτυξης κοινών δραστηριοτήτων, οικονομικών, πολιτισμικών κτλ. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η υποκειμενική αντίληψη της απόστασης πόλης-χωριού μειώνεται ακόμη περισσότερο.

Παρατηρείται επιμερισμός στις αναπτυσσόμενες δραστηριότητες και νέες μορφές παραδοσιακής κοινωνικότητας. Οι πλευρές αυτής της εξέλιξης εμφανίζουν έντονη διάχυση και αλληλεξάρτηση. Η κατανομή των παραδοσιακών δραστηριοτήτων μπορεί να αναπτυχθεί σύμφωνα με τους παραδοσιακούς κανόνες και στην περίπτωση αυτή οι μόνιμοι κάτοικοι δραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο. Αντίθετα, οποιαδήποτε δραστηριότητα –που απαντά σε μεγάλο βαθμό στις προσδοκίες των νέων κατηγοριών κατοίκων– φαίνεται να εμπίπτει στην αρμοδιότητα αυτών που διαμένουν στο χωριό κατά διαστήματα. Μένει ωστόσο να διερευνηθεί ο τύπος ισορροπίας που προκύπτει από αυτόν το συνδυασμό ρόλων. Θα μπορούσαμε ενδεχομένως να μιλήσουμε για μια κατανομή του τύπου: συμβολικό κεφάλαιο/ μόνιμοι κάτοικοι και υλικό κεφάλαιο/ κάτοικοι περιοδικά μόνιμοι. Δηλαδή, στους μόνιμους κατοίκους η εξουσία είναι επενδυμένη (ή επιδιώκεται) κυρίως με αξίες συμβολικού κεφαλαίου ενώ στους περιοδικά μόνιμους στην άσκηση επιρροών και εξουσίας στην τοπική κοινωνία το υλικό (οικονομικό) κεφάλαιο κατέχει εξέχουσα θέση.

Πρόκειται για μια σχέση που είναι δυναμική στον βαθμό που οι εμπλεκόμενοι ανήκουν στις γενιές ηλικίας 50-60 ετών, έχουν ένα αναπτυγμένο δίκτυο αλληλογνωριμιών και, επομένως, από τις σχέσεις που έχουν διαπλέξει μπορούν ενδεχομένως να επωφεληθούν οι νεότερες γενιές (30-40 ετών) που διαμένουν στον δήμο. Ωστόσο, ένα ερώτημα παραμένει ανοικτό: υπάρχει περίπτωση αυτή η νέα δυναμική να λειτουργήσει ως πόλος έλξης για τις νεότερες γενιές που γεννήθηκαν και κατοικούν στην πόλη; Στην περιοχή που διενεργήθηκε η έρευνα

δραστηριοποιείται μία εταιρία, της οποίας τα ιδρυτικά μέλη την εποχή της ίδρυσης της κατοικούσαν είτε στη γειτονική πόλη είτε στην Αθήνα. Ωστόσο, με την πάροδο των ετών και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της εταιρίας, τα άτομα που εντέλει επένδυσαν περισσότερο σε αυτήν μετοίκησαν και διαμένουν μόνιμα στο δήμο:

«Η Β. Α.Ε. ιδρύθηκε το 1995. Η ίδρυση της εταιρίας συνδέθηκε με την εκτίμηση ότι στις τουριστικές περιοχές που δεν είναι παράκτιες υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης, πρέπει να αναζητηθεί αυτή η προοπτική και αυτό είναι ρεαλιστικό.

Τότε μιλάγαμε για την προοπτική μίας ανάπτυξης «ήπιας μορφής» που θα έδενε αρμονικά με το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Μια προοπτική που θα προωθούσε ένα νέο πρότυπο της ανάπτυξης.

Τότε το φαινόμενο πώλησης γης σε Άγγλους ήταν σε εξέλιξη, αλλά δεν είχε τον επιθετικό χαρακτήρα που έχει σήμερα. Είχαμε εκτιμήσει ότι θα μπορούσαμε να δώσουμε ένα θετικό παράδειγμα για την αξιοποίηση της ιδιοκτησίας από τους ίδιους τους ντόπιους. Θελήσαμε να προτείνουμε μια εναλλακτική λύση που να έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα της πώλησης των ιδιοκτησιών σε ξένους. [...]

»Όταν ξεκινήσαμε το παράδειγμά μας ήταν μοναδικό στην Ελλάδα. Η εταιρία πρόσφερε ένα ολοκληρωμένο προϊόν, δηλαδή ξενοδοχειακή υποδομή, ταβέρνα, τοπικά προϊόντα φτιαγμένα από τη βιοτεχνία μας, παντοπωλείο, καφενείο, καθώς επίσης και πολιτιστικές δραστηριότητες.

Προφανώς στην αρχή η εθελοντική προσφορά εργασίας θεωρήθηκε αυτονόητη. Διαθέσαμε όλο τον ελεύθερο χρόνο μας, χωρίς αμοιβή, ώστε να κτιστεί η επιχείρηση και να γίνει γνωστή. [...]

»Δεν ήταν καθόλου απλό να λες “έχω ξενοδοχείο και θα έχω τουρίστες”. Στην αρχή είχαμε πρόβλημα να γίνουμε αποδεκτοί από τους τουριστικούς πράκτορες, που συνηθισμένοι στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού αντιμετώπιζαν την πρωτοβουλία μας με καχυποψία και ίσως ειρωνικά... [...] Η άφιξη των τουριστών στην ενδοχώρα είναι συνδεδεμένη με τις δραστηριότητες της εταιρίας...»

Από την αναφορά στο χθες με το οποίο και συγκρίνεται το σήμερα, φάνηκε ότι η έννοια του χρόνου διαδραματίζει έναν ουσιαστικό ρόλο στην πρόσληψη των γεγονότων, όπως και στον περισσότερο ή λιγότερο ισχυρό δεσμό με τον τόπο καταγωγής. Δεν πρόκειται μόνο για τον αντικειμενικό χρόνο, ακόμη θα πρέπει να καθοριστούν οι αντιπροσωπευτικές στιγμές αυτού του χρόνου. Υπάρχει επίσης η έννοια του ατομικού χρόνου που επιδρά στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι μιλούν για το «παρελθόν» και τη σχέση του με το «παρόν». Η αναφορά στο παρελθόν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από το ένα άτομο στο άλλο. Όσο μεγαλύτερη, έντονη και περίπλοκη είναι η εμπλοκή των

ομιλούντων στο παρόν, τόσο εγγύτερα τοποθετείται η αναφορά στο «χτες». Οι συγκρίσεις που πραγματοποιήθηκαν από αυτούς τους τελευταίους έχουν συνιστώσες πιο πρακτικές, πιο ρεαλιστικές και λιγότερο συναισθηματικές (με την έννοια της επιστροφής στις αναμνήσεις της νεότητας ή της παιδικής ηλικίας). Ελπίζουν ή δρουν για τον εκσυγχρονισμό των παραδοσιακών εορτών, ώστε αυτές να γίνουν πιο αποδοτικές. Μένει, ωστόσο, να διευκρινιστεί τι εννοούν με τον όρο «αποδοτικές».

Μέσα σε αυτό το παιχνίδι του διαφορετικού βλέμματος του παρελθόντος, όπως επίσης και της αξιολόγησης του παρόντος, φαίνεται ενδιαφέρον να παρεμβληθεί ή έννοια του χρόνου ως γενιάς. Η αξιολόγηση των ίδιων δραστηριοτήτων/ εξελίξεων από τις διαφορετικές γενιές ανακλά κατά έναν τρόπο το βαθμό σύγκλισης των απόψεων και καθιστά συνεπώς ορατά τα σημεία ρήξης ή ακόμη τα επίπεδα προσομοίωσης των νεωτερισμών.

5. Συμπεράσματα

Η γεωγραφική κινητικότητα μεταξύ του αστικού και του ύπαιθρου χώρου, σε μια περίοδο επαναπροσδιορισμού των λειτουργιών του τελευταίου, παραπέμπει σε δεσμούς πολιτισμικής υφής των μετακινούμενων με το γενέθλιο τόπο. Η αναζήτηση των ρυθμιστικών κανόνων που χαρακτηρίζουν την καθημερινή ζωή των κατοίκων και οι ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις τους ανιχνεύονται σε συμπεκνωμένη μορφή μέσα από τη μελέτη των διαβατηρίων τελετών και των τοπικών εορτών, καθώς και των χαρακτηριστικών της δραστηριότητας των τοπικών συλλόγων. Αυτοί οι ρυθμιστικοί κανόνες παρουσιάζουν στοιχεία μεταβολών/ προσαρμογών που συναρτώνται με την πολιτισμική κινητικότητα. Σύμφωνα με τη διεξαχθείσα έρευνα, φαίνεται να διαμορφώνεται ένας νέος καμβάς κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μόνιμων κατοίκων και αυτών που επισκέπτονται σε τακτά χρονικά διαστήματα το γενέθλιο τόπο.

Κακλαμάνη Σταματίνα

Ντύκεν Μαρί Νοέλ

Λέκτορας
Τμήμα Φιλοσοφικών
και Κοινωνικών Σπουδών
Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστήμιο Κρήτης
kakltina@fks.uoc.gr

Επίκουρος καθηγήτρια
Τμήμα Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πολυτεχνική Σχολή
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
mdyken@prd.uth.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Αλεξάκης, Ε. 2001. *Ταυτότητες και ετερότητες. Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα-Βαλκάνια*, 344-79. Αθήνα: Δωδώνη.
- Αμπατζόγλου, Γ. 1999. “Αυτοβιογραφία, μνήμη, θεραπεία.” Στο: Μπενβενίστε, Ρ. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), 1999: 65-88. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. 1998. *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. 1999. *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κακλαμάνη, Τ., και Ε. Ανδρουλάκη 2006. “Η επίδραση των αλλοδαπών και οι χωρικές της προεκτάσεις στην πληθυσμιακή δομή της Ελλάδας.” *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών* 119: 97-145.
- Καλπουτζή, Ε. 2001. *Συγγενικές σχέσεις και στρατηγικές ανταλλαγών. Το παράδειγμα της Νάξου τον 17^ο αιώνα*, 131-58. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαυραγάνη, Μ. 1999. “Αντικείμενα του παρελθόντος ή υλική μνήμη: Η κατανάλωση μιας ετερότητας.” Στο: Μπενβενίστε, Ρ. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.) 1999: 65-88.
- Μπενβενίστε, Ρ. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.) 1999. *Διαδρομές και τόποι της μνήμης. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πανόπουλος, Π. 2006. “Επιστρέφοντας στο γενέθλιο τόπο: Οι τοπικοί σύλλογοι και η πολιτισμική κατασκευή του τόπου.” Στο: Παπαταξιάρχης Ε. (επιμ.) 2006: 87-103.
- Παπαταξιάρχης Ε. (επιμ.) 2006. *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παραδέλλης, Θ. 1999. “Ανθρωπολογία της μνήμης.” Στο: Μπενβενίστε Ρ. και Θ. Παραδέλλης (επιμ.) 1999: 27-58.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου, Ν. 1995. “Όρια και αντιστάσεις της λαϊκής μνήμης.” *Πολίτης* 11: 26-30, 12: 30-35.
- Angeon, V. και J.M. Callois 2004. “De l'importance des facteurs sociaux dans le développement.” Στο: *1ères journées du développement du GRES: Le concept de développement en débat*, 16-17. Bordeaux: Université Montesquieu-Bordeaux IV.
- Bastide, R. 1960. “Problèmes de l'entrecroisement des civilisations et de leurs œuvres.” Στο: Gurvitch, G. (επιμ.) 1962: 315-30.
- Bellet, M., G. Colletis και Y. Lung (επιμ.) 1993. “Economie de proximités.” *Revue d'Economie Régionale et Urbaine* 3: 357-606.
- Bellet M., T. Kirat και C. LARGERON (επιμ.) 1998. *Approches multiformes de la proximité*. Paris: Coll. “Interdisciplinarité et nouveaux outils”. Hermès.

- Benko, G. και B. Pecqueur 2001. "Les ressources de territoires et les territoires de ressources." *Finisterra* XXXVI. 71: 7-19.
- Boissevain, J. (επιμ.) 1992. *Revitalizing European Rituals*. London: Routledge.
- Cuche, D. 1996. *La notion de culture dans les sciences sociales*. Paris: La Découverte.
- Davediez, L. 2008. *La République et ses territoires. La circulation invisible des richesses*. Paris: Seuil.
- Du Boulay, J. 1995. "Time and Society in Rural Greece." Στο: *Les amis et les autres. Mélanges en l'honneur de J. Peristiany*, 147-62. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Du Cluzeau, C.O. 2001. "Les diasporas, acteurs méconnus du tourisme." *Espaces* 185: 1-4.
- Duquenne, M.N. και S. Kaklamani 2004. "Dimensions et caractéristiques dominantes de l'immigration économique en Grèce." Στο: *Les migrations internationales. Observation, analyse et perspectives. Colloque International de l'A.I.D.E.L.F., Budapest, 20-24 septembre 2004*, 381-96. Paris: PUF.
- Duquenne, M.N. και S. Kaklamani 2008. "Le va-et-vient culturel entre le lieu de résidence et le lieu d'origine: quels impacts?" Στο: *Démographie et Cultures. Colloque International de l'A.I.D.E.L.F., Québec, 25-29 août 2008*, <<http://aidelf.org/congres>>.
- Geertz, C. 2003. *Η ερμηνεία των πολιτισμών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Goussios, D. και M. N. Duquenne 2003. "L'exploitation agricole à distance en Grèce: mobilité, pluriactivité et ruralisation. Recherches récentes en géographie aixoise, Méditerranée." *Revue géographique des pays méditerranéens* 100(1, 2): 45-48.
- Grossetti, M. 1998. "La proximité en sociologie : une réflexion à partir des systèmes locaux d'innovation." Στο: Bellet M., T. Kirat και C. Langeron (επιμ.) 1998: 83-101.
- Gurvitch, G. (επιμ.) 1962. *Traité de sociologie*. 2 τόμοι. Paris: PUF.
- Hlady Rispal, M. 2002. *La méthode des cas : Application à la recherche en gestion*. Bruxelles: Eds de Boeck. Université.
- Kaklamani, T. και E. Androutaki 2006. "Immigration en provenance des Balkans et modifications des structures par sexe et âge de la population de la Grèce." Στο: Parant, A. (επιμ.), *Migrations, crises et conflits récents dans les Balkans*, LADS-DemoBalk, 227-44. Volos: Presses Universitaires de Thessalie.
- Landel, P. A. και B. Pecqueur 2005. "La culture comme ressource territoriale spécifique." *Colloque de l'Association de Science Régionale de Langue Française. Bruxelles, 1-3 septembre 2004*, 16.
- Lin, N. 2001. "Building a Theory of Social Capital." Στο: Lin, N., K.S. Cook και R. Burt, *Social Capital: Theory and Research*, 3-30. New York: Adline Transaction.
- MacClancy, J. και R. Parkin 1997. "Revitalization or Continuity in European Ritual? The case of San Bessu." *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. 3(1): 61-78.

Torre, A. και M. Filippi 2005. *Un point sur proximités et changements socio-économiques dans les mondes ruraux*. Paris: INRA.

Tylor, E.B. 1871. “La civilisation primitive” (trad. franç) Reinwald, Paris (1st ed en anglais 1871). Στο: Cuche 1996, 2 τόμ.

S. KAKLAMANI & M. N. DUQUENNE

Explorant les impacts de la mobilité sur le cadre culturel de l'espace rural

Résumé

LE TRAVAIL a pour objectif de proposer une méthode visant à évaluer l'existence et l'intensité des liens réciproques entre les populations présentes sur un territoire, présence permanente ou par intermittence. Selon l'hypothèse centrale, ces liens en Grèce seraient favorisés par une intensification de la mobilité géographique entre l'urbain et le rural au moment même où l'espace rural devient de plus en plus, un support d'usages multiples. La mobilité géographique peut dans une certaine mesure, renvoyer à des liens de nature culturelle, plus ou moins forts avec le lieu d'origine et dans ce contexte il s'agit donc de repérer les caractéristiques, l'ampleur et les impacts de cette mobilité. Celle-ci se définit à deux niveaux: (i) une mobilité dont les effets sont déjà inscrits dans l'espace et qui peut, dans une certaine mesure, être quantifiée et (ii) une mobilité dont l'influence reste encore implicite et ne peut être approchée qu'indirectement c'est-à-dire qualitativement.

Cette deuxième, qui renvoie plutôt à une dimension culturelle a été envisagée au travers de l'observation et de l'interprétation des événements qui rythment la vie de la société locale. Dans le déroulement des festivités, la célébration des mariages et baptêmes ainsi que dans les caractéristiques du mouvement associatif, on retrouve sous une forme condensée, l'ensemble des normes qui règlent la vie sociale locale, telle que perçue par la population locale. Conformément à l'étude exploratoire, il semble s'établir une forme nouvelle de canevas dans les relations entre les résidents permanents et les résidents par intermittence tandis que les caractéristiques de l'organisation, la perception collective des événements prennent pour chaque groupe un sens particulier.